

Οί ψυχολόγοι, για να εξηγήσουν το φαινόμενο, λένε, ανάμεσα στ'άλλα, ότι ή ακατανίκητη έλξη, που αισθάνεται το παιδί για το παμπάλαιο αυτό λογοτεχνικό είδος, όφειλεται στο συναίσθημα κατωτερότητας, που έντονο παρουσιάζεται στην πρώτη ιδιαίτερα παιδική ηλικία. Το παιδί, επειδή ακριβώς δέν έχει ακόμα αναπτυγμένα όσο πρέπει τα διάφορα όργανά του, αδυνατεί να επιτελέσει έργα, που βλέπει να επιτελούν οί μεγάλοι. Στο μαγικό όμως κόσμο των παραμυθιών όλα είναι κατορθωτά. Μια μαγική κλωστή, ένας μαγικός καθρέφτης, ένα ραβδί, ένα χαλί, ένα φτερό, μπορούν στο άκουσμα κάποιας συνθηματικής λέξης του ήρωα να καταφέρουν ό,τι καμιά ανθρώπινη δύναμη δέ μπορεί ποτέ να κατορθώσει.

Η φαντασία αδέσμευτη, ακούραστη, δημιουργεί από το τίποτε και με το τίποτε τους πιο μαγικούς κι όμορφους κόσμους Παραμύθι κι όνειρο είναι δυό έννοιες με κοινά χαρακτηριστικά, όπως πολύ σωστά είπε ό Laistenr.

Μά δέν είναι μόνο αυτός ό λόγος. Το παραμύθι εισάγει άβίαστα το παιδί στον κόσμο τής πραγματικότητας και του κάνει πιο κατανοητές και πιο προσιτές τις διάφορες κοινωνικές σχέσεις σε μια εποχή, που ελάχιστα είναι ικανό να κατανοήσει αυτές τις σχέσεις.

Έξ άλλου ό Stanley Hall, μιλώντας για το παιγνίδι, ύποστήριξε μαζί με τον Carr ότι άσκει μια καθαρκική λειτουργία. Καθαρίζει την ψυχή του παιδιού από τα πρωτόγονα ένστικτα, που μια άταβιστική κληρονομική διαδικασία έχει αφήσει μέσα του. Έτσι και το παραμύθι. Δίνοντας ψυχή και λόγο στα φυσικά αντικείμενα, ανταποκρίνεται στη βαθμίδα του άνιμισμου των πρωτοτόνων λαών, που το παιδί την περνά έτσι χωρίς συγκλονισμούς, αποκαθαίρεται κι ανεβαίνει σ' ανώτερη βαθμίδα πολιτισμού.

Έπειτα το παραμύθι, εκφράζοντας την ήθική τάξη του κόσμου άπλά και παραστατικά, οικοδομεί μέσα στην ψυχή του παιδιού τις ήθικές βάσεις, που πάνω τους θα στηριχτεί όλη ή κατοπινή του ζωή. Και μαζί το χαροποιεί και το διασκεδάσει. Όλα τ' αφήνουν τα παιδιά στη μέση, προκειμένου ν' ακούσουν κάποιο παραμύθι.

Άκόμα και τους μεγάλους γοητεύει το παραμύθι, κι αυτό γιατί επιτρέπει ένα είδος «φυγής» άπ' τή σκληρή, άδυσώπητη πραγματικότητα. Ό Λαφονταίν λέει κάπου: «Άν μου λέγανε κανένα παραμύθι, θα ένιωθα μεγάλη εύχαρίστηση. Πρέπει να διασκεδάσει κανείς σαν ένα παιδί».

Στην αρχαιότητα ύπήρχαν ειδικοί παραμυθάδες, που λέγονταν «λογοποιοί» ή «μυθοποιοί» και «μυθολόγοι» και που γύριζαν από τόπο σε τόπο και λέγανε μύθους. Στους ρωμαϊκούς χρόνους έχομε τους «άρετολόγους». Ό Maurois αναφέρει ότι έχει συναντήσει ακόμα και στις μέρες μας ιθαγενείς στις γαλλικές άποικίες τής Άφρικής να κάθονται, μαζεμένοι όλόγυρα σε κάποιον παραμυθά, κάποιον «conteur» και να τον ακούνε να διηγείται κάποιο παραμύθι. Τέτοιοι παραμυθάδες, οί «Μεντάχ», ύπάρχουν και στις μουσουλμανικές χώρες και κρατούν με τα παραμύθια τους άγρουνους τους πιστούς τις νύχτες του Ραμαζανιού.

Έκτός όμως από τα παραπάνω, το παιδί, στις κοινωνίες που αναφέραμε, εισάγεται στον πνευματικό κόσμο των ένηλικών άβίαστα, συμμετέχοντας στις λαϊκές γιορτές και τα πανηγύρια, όπου μαθαίνει και τραγουδεί τα τραγούδια τής γενιάς του, χορεύει τους χορούς της, χαίρεται κι όνειρεύεται μαζί της μια καλύτερη ζωή.

Σε κοινωνίες όμως, όπως οί σημερινές, όπου οί φυσικοί κι άπλοι τρόποι ζωής βρίσκονται πια μακριά, έν' άπαραίτητο να ελέγχεται και να συστηματοποιείται το πνευματικό ύλικό, ή πνευματική τροφή που δίνεται στα παιδιά. Και τούτο για δυό κυρίως λόγους:

1) Ποικίλοι άνεύθυνοι παράγοντες, από λόγους άδίσταχτου έμπορικού κερδοσκοπισμού, διοχετεύουν στην αγορά έντυπα έντελώς άκατάλληλα για τή διαπαιδα-

γώγηση τῆς παιδικῆς ἡλικίας κι ὀλέθρια γιὰ τὴν ὁμαλὴ ψυχικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

Φτάνει μιὰ ματιὰ μόνο νὰ ρίξει κανεὶς στὰ διάφορα κόμικς, εἰκονογραφημένα μυθιστορήματα, «Διαπλινητικά», «Μικρὸ ἥρωα», «Μάσκα» κ.λ.π., γιὰ νὰ διαπιστώσει ποῦ ὀδηγεῖ τὰ νιάτα ἢ κερδοσκοπικὴ ἀσυδοσία.

Τί προσφέρουν αὐτὰ τὰ περίφημα εἰκονογραφημένα ἀναγνώσματα στὰ παιδιά; Ποιὰ ἰδανικὰ καλλιεργοῦν στὶς ἀγνές κι ἀδολές ψυχές τους; Θὰ σημειώσουμε δυὸ μονάχα ἀπὸ τὶς ὀλέθριες ἐπιδράσεις τους.

α) Ἐξ αψητῆς φαντασίας κι ὀδήγησή της σ' ἀτέρμονους δρόμους ἄσκοπης καὶ νοσηρῆς περιπλάνησης. Οἱ ἥρωες αὐτῶν τῶν ἀναγνωσμάτων, τρέχουν, ἀλληλοκυνηγοῦνται, ἀλληλοεξοντώνονται, χωρὶς σ' αὐτές τους τὶς περιπέτειες νὰ ὑπάρχει καμιὰ ὁμορφιά, καμιὰ δόση χαρᾶς, κανέναν σκοπὸς ὑψηλός, εὐγενικός κι ὠραῖος. Γυμνὴ, στυγνὴ, ἄχαρη περιπέτεια, ποῦ ἐρημιώνει τὴν ψυχὴ. Κι ἀκόμα σπρώξιμο σὲ κόσμους φανταστικούς, ἔξω ἀπὸ κάθε λογικὴ καὶ συνάρτηση ἔστω μὲ τὶς πιὸ τολμηρὲς προοπτικὲς τῆς ἐπιστήμης, παρανοϊκὰ κατασκευάσματα, ἐφιαλτικὰ ἐκτοπλάσματα, ποῦ ταραξοῦν τὸν ὕπνο κι ἀρρωσταίνουν τὴν ψυχὴ.

β) Περιφρόνηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀδιαφορία γιὰ τὸ συν-ἄνθρωπο, ποῦ πονᾷ κι ὑποφέρει. Οἱ ἥρωες τῶν ἀναγνωσμάτων αὐτῶν μαχαιρώνουν, βασανίζουν, σκοτώνουν μὲ τὴ μεγαλύτερη ἀδιαφορία τοῦ κόσμου, σὰ νὰ μὴ συμβαίνει τίποτε, μὲ περισσότερὴ ἀδιαφορία ἀπ' ὅση ἂν σκότωναν ἓνα τρυγόνι ἢ ἂν χαλοῦσαν ἓνα λουκέτο. Τ' ἀναγνώσματα αὐτὰ δὲ δημιουργοῦν ἀπλῶς τὸν τύπο «σπόρτ-σμαν δολοφόνου», ἀλλὰ τὸ δολοφόνου τὸν παγερὸ κι ἀδιάφορο, τὴν ἀνθρώπινη μηχανή, τὸ ἀναίσθητο ρομπότ, ποῦ δολοφονεῖ «ἐν ψυχρῷ», τὸν πληρωμένο, ἀσυγκίνητο κι ἀδίσταχτο ἐγκληματία.

Ἐλευνολογοῦμε τὰ νιάτα, βλέποντας τὴν αὔξηση τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος τὰ τελευταῖα χρόνια. Μήπως ὅμως καθήσαμε νὰ στοχαστοῦμε καὶ πάνω στοὺς λόγους ποῦ δημιουργοῦν αὐτὴ τὴν αὔξουσα ὀλισθηρότητα πρὸς τὸν κατήφορο; Ἐλέγξαμε τὴν πνευματικὴ τροφή, ποῦ σερβίρεται στὰ παιδιά μας;

2) Ἐνα λογοτέχνημα, ἀκόμα κι ὅταν πρόκειται γι' ἀριστούργημα, δὲν εἶναι πάντα κατάλληλο γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία. Τὴν καταλληλότητα ἑνὸς λογοτεχνήματος γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία τὴν προσδιορίζουν ὀρισμένοι παράγοντες, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὑπογραμμίζουμε τοὺς παρακάτω:

α) Τὴν προσαρμογὴ του στὸ γλωσσικὸ καὶ γνωσιολογικὸ πλοῦτο τοῦ παιδιοῦ. Σ' ἓνα παιδικὸ λογοτέχνημα, ἓνα ποίημα, ἓνα παραμῦθι ἢ ἓνα θεατρικὸ ἔργο, δὲ μποροῦν νάχουν θέση λέξεις ποῦ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητες ἀπὸ τὸ παιδί, ποῦ εἶναι ἐντελῶς ἄσχετες μὲ τὸ σύνθημα λέξι-λόγιό του. Ἐπολόγισαν ὅτι ἓνα παιδί 2 χρόνων χρησιμοποιεῖ, ὀρθὰ καὶ συνειδητὰ, 20 περίπου λέξεις, ἐνῶ τὸ παιδί τῆς Α' τάξης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου γύρω στὶς 400.

Οἱ πολλὲς γλωσσικὲς δυσκολίες κουράζουν τὸ παιδί, τὸ κάνουν νὰ βαριεστᾶ, νὰ ηδιάζει τὸ λογοτεχνικὸ κείμενο, ποῦ τοῦ προσφέρεται, καὶ τέλος νὰ τὸ πετᾶ καὶ νὰ μὴν τὸ πλησιάζει. Ἡ «εὐγενὴς καὶ ὑψηλὴ» προσφορὰ τῆς καθαρεύουσας στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὀλοφάνερη. Κάνει τὰ παιδιά νὰ μὴ θέλουν νὰ πιάσουν στὰ χέρια τοὺς βιβλίο, νὰ τὸ βλέπουν σὰν τὸν χειρότερο ἐχθρὸ τους, αὐτὸν τὸν πιὸ καλὸ τους φίλο.

Οἱ παλιότεροι θὰ θυμοῦνται ἀκόμα τὰ ὑπερκαθαρευουσιάνικα ἀναγνωστικά τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ τὰ «ῶα» καὶ τὰ «ἰα», «οἱ χοῖροι ὑΐζουσιν», «ὁ κύων κινεῖ τὴν κέρκον» κ.λ.π. Ἡ ἀντίδραση ὅμως τῶν παιδιῶν στὴν κατάσταση αὐτὴ ἦταν ποικίλη κι ἔπαιρνε πολλὲς φορὲς διαστάσεις δραματικὲς. Ἐνα μεγάλο ποσοστὸ ἐγκατέλειπε γιὰ πάντα αὐτὸν τὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου, ποῦ τιτλοφοροῦνταν σχολεῖο.

Ἄλλοι ἔσπαζαν στὸ τέλος τῆς σχολικῆς χρονιάς τὰ μελανοδοχεῖα στοὺς τοίχους του κι ἄλλοι τὸ ἐκδικοῦνταν, χαράζοντας μὲ σουγιάδες τὸνομά τους στὰ θρανία, ὅπως κάνουν οἱ φυλακισμένοι στοὺς τοίχους τῶν φυλακῶν. Ὅσο γιὰ τὰ βιβλία, ἂν δὲ γίνονταν τσιγαρόχαρτο ἢ προσάναμμα στὴ φωτιά, σκίζονταν καὶ πετιόνταν.

Ἐπιβιώσεις αὐτῆς τῆς κατάστασης εἶχαμε ἀκόμα καὶ μέχρι πρὶν ἀπὸ λίγο, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια. Σὲ μιὰ σελίδα ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ τῆς Δ' τάξης (ἔκδοση 1957) οἱ μαθητὲς μου βρῆκαν 28 ἄγνωστες λέξεις.

Ἐπίσης οἱ ἐμπειρίες τοῦ παιδιοῦ εἶναι στὴν ἀρχὴ περιορισμένες καὶ πάνω σ' αὐτὲς πρέπει νὰ στηρίζεται τὸ παιδικὸ λογοτέχνημα. Πράγματα καὶ καταστάσεις, ποὺ δὲ στηρίζονται στὶς ἐμπειρίες του, ἀφήνουν τὸ παιδί ἀδιάφορο.

β) Τὸ παιδικὸ λογοτέχνημα πρέπει ἐπίσης νὰ ἰκανοποιεῖ τὴν ἀνάγκη τοῦ παιδιοῦ γιὰ κίνηση. Ἡ ἀνάγκη γιὰ κίνηση εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴν ἀνάγκη γιὰ ἀνάπτυξη τῶν σωματικῶν ὀργάνων, μὲ τὴν ἀνάγκη γιὰ ζωὴ. Μᾶς κάνει ἐντύπωση ἡ μεγάλη κινητικότητα τοῦ παιδιοῦ, ποὺ ποτὲ δὲ μένει ἡσυχό, ποὺ πάντα κάτι θέλει νὰ κάνει, βάζοντας ἔτσι σὲ κάποιο μπελὰ καὶ τοὺς μεγάλους. Ὁ Πλάτων τὸ εἶχε προσέξει αὐτό. Ἔλεγε: «Τὸ νέον ἅπαν τοῖς τε σώμασι καὶ ταῖς φωναῖς ἡσυχίαν ἄγειν οὐ δύνασθαι, κινεῖσθαι δὲ ἀεὶ ζητεῖν καὶ φθέγγεσθαι». Κι ὁ Ἀριστοτέλης σημειώνει ἐπιγραμματικά: «Ὁ ὕδύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν». Κάτι ποὺ μοιάζει μὲ τὸ στίχο τοῦ Σολωμοῦ:

«Τὰ σπλάχνα τους κι ἡ θάλασσα
ποτὲ δὲν ἡσυχάζουν».

Ἄλλὰ πῶς ἓνα λογοτέχνημα θὰ ἰκανοποιήσει αὐτὴ τὴν ἀνάγκη τοῦ παιδιοῦ γιὰ κίνηση; Ἄν εἶναι ποίημα, μὲ τὴ γοργότητα τοῦ ρυθμοῦ του καὶ τὸ μέτρο του. Ἄν εἶναι πεζό, μὲ τὴν κίνηση καὶ τὴ δράση τῶν ἡρώων του.

Ἡ σύγχρονη ψυχολογία μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ παιδιά, ἀλλὰ συχνότατα κι οἱ ὄριμοι, ταυτίζουν τὸν ἑαυτό τους μὲ τοὺς ἥρωες τῶν μυθιστορημάτων ποὺ διαβάζουν. Οἱ περιπέτειες καὶ τὰ παθήματά τους γίνονται καὶ δικά τους κι οἱ νίκες τους εἶναι καὶ δικές τους νίκες. Ὁ Μπούρκε τὸ λέει αὐτὸ «ὑποκατάσταση». Ὁ Ρόμπερτ Φίσερ «αἰσθητικὴ συμπαθία». Ἡ νεότερη ψυχολογία «προβολή». Στὸ πρόσωπο τοῦ ἥρωα προβάλλει ὁ ἀναγνώστης τὸν ἑαυτό του, τὸ ἐγώ του, καὶ μὲς στὶς πράξεις του αἰσθάνεται τὴν ἐσωτερικὴ παρόρμηση νὰ ἰδεῖ νὰ διοχετεύεται κι ἡ δική του δραστηριότητα.

Ἐξάλλου ὁ ρυθμὸς, κι ἀκόμα καλύτερα τὸ μέτρο, ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο στὴν παιδικὴ ποίηση. Ὅπως μᾶς διδάσκει ἡ γλωσσολογία, ὁ ρυθμὸς ὑπῆρξε ὁ δημιουργὸς τῶν πρώτων φθόγγων κι αὐτὸς συνόδεψε τὶς γλῶσσες τῶν διαφόρων λαῶν στὴν ἐξέλιξή τους. Τὸ παιδί κι ὁ πρωτόγονος αἰσθάνονται ἰδιαίτερη ἀδυναμία στὸ ρυθμό. Αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος ποὺ ἡ ἔμμετρη ποίηση ἐμφανίστηκε νωρίτερα ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο στὶς λογοτεχνίες τῶν διαφόρων λαῶν.

Τὸ βλέπομε στὰ τραγούδια τῶν ἀγρίων λαῶν, ὅπου κυρίαρχη θέση κατέχει ὁ ρυθμὸς κι ἡ ἐπανάληψη στὸ τέλος κάθε στίχου τῶν ἰδίων συλλαβῶν. Τὸ παρακάτω τραγούδι τῆς φυλῆς Σεμάγκ εἶναι χαρακτηριστικόν:

Γλιστρᾶ στὰ κλαδιά ἡ κρᾶ
(Εἶδος πιθήκου τῆς Μαλαϊκῆς)
ἀρπάζει καρπούς ἡ κρᾶ
τρέχει ἐδῶ, τρέχει ἐκεῖ ἡ κρᾶ
πάνω σὲ χλορὰ μπαμποῦ ἡ κρᾶ
πάνω σὲ ξερὰ μπαμποῦ ἡ κρᾶ
τρέχει στὰ κλαδιά ἡ κρᾶ

πηδᾶ ἐδῶ, φωνάζει ἐκεῖ ἡ κρα
πηδᾶ καὶ κρύβεται ἡ κρα
δείχνει τὰ τριζάτα δόντια τῆς ἡ κρα. . . κ.λ.π.

(Κοίτα καὶ Ν. Καραχρίστου: «Ἡ Χειροτεχνία, ἡ Ὀδική, τὰ παιγνίδια»).

Τὸ βλέπουμε στὰ ποιήματα ποὺ δημιουργοῦν μόνον τοὺς τὰ παιδιά παίζοντας. Πολλὰ τέτοια βρίσκουμε στὸ βιβλίο τοῦ Δ. Λουκοπούλου: «Ποιὰ παιγνίδια παίζουν τὰ ἑλληνόπουλα». Νὰ ἔνα παράδειγμα:

Τ' ἀηδόνι, τ' ἀηδόνι,
τ' ἀηδόνι, τὸ παγόνι.
Πολὺ μαγευμένο
στὴ σάλτσα βουτηγμένο.

Ἀκόμα πιὸ καθαρὰ παρουσιάζεται αὐτὴ ἡ κλίση τοῦ παιδιοῦ στὸ ρυθμὸ στὰ ποιήματα τοῦ λαχνίσματος, ὅπου οἱ λέξεις ποὺ ἀπαγγέλλονται δὲν ἔχουν σχεδὸν κανένα νόημα καὶ μόνον ἀκολουθοῦν τὸ ρυθμὸ τοῦ μετρήματος. «Ἐνα — ρούμ, καὶ κατούμ, τρία σέρι, σέρι — φεῖμι, πίτα, τέλι, πεταγκούρ, τάλια — γράψε, μπίτσкас κι ἔβγα».

Ἡ μοντέρνα, λοιπόν, ποίηση, μὲ τὴν κατάργηση τῆς πατροπαράδοτης μετρικῆς, δὲν ἔχει θέση στὴν παιδικὴ ποίηση. Ἐπίσης δὲν ἔχουν θέση τὰ ψυχολογικὰ διηγήματα ἢ μυθιστορήματα.

γ) Νὰ ἱκανοποιεῖ τὴν ἀνάγκη γιὰ χαρὰ. Ἡ χαρὰ εἶναι τ' ὀλόδροσο καὶ γάργαρα νερό, ποὺ κυλᾶ τραγουδιστὰ καὶ ποτίζει τὸ τρυφερὸ δεντρόκι τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ὅπως ἡ στοργὴ εἶν' ὁ ἥλιος, ποὺ τὸ θερμαίνει καὶ τὸ κάνει νὰ μεγαλώνει.

Ἡ ψυχικὴ ταύτιση τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν ἥρωα τοῦ λογοτεχνήματος, ἰσχυρὴ πολὺς φορὲς κι ἀπύλυτη, κάνει τὸ παιδὶ νὰ ὑποφέρει πραγματικὰ μὲ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωα, γιατί σ' αὐτὸν βλέπει τὸν ἑαυτό του. Θάταν ἐπικίνδυνο γιὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία τοῦ παιδιοῦ νὰ τ' ἀφήσουμε λυπημένο, δίνοντας στὸ λογοτέχνημά μας ἕνα τέλος θλιβερό, τραγικόν.

Οἱ ἀρχαῖοι ἤξεραν καλὰ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη, ποὺ ἔχει, ὄχι μόνον ἡ παιδική, ἀλλὰ καὶ γενικὰ ἡ ἀνθρώπινη, ψυχὴ γιὰ χαρὰ. Γι' αὐτὸ κατὰ τίς γιορτὲς τοῦ Διονύσου παρουσίαζαν ἀπὸ τὴ σκηνὴ μετὰ τίς τραγικὲς τριλογίες καὶ μιὰ κωμωδία, ὥστε οἱ ψυχὲς τῶν θεατῶν, ἀφοῦ πρῶτα λούστηκαν μὲς στὰ κεντὰ νάματα τῆς τραγωδίας, νὰ φύγουν στὸ τέλος χαρούμενες κι ἀνακουφισμένες, μ' ἕνα συναίσθημα αἰσιοδοξίας καὶ θριάμβου, γιατί, ὅπως λέει ὁ Χόμπς, τὸ γέλιο δὲν εἶναι παρὰ ἕνα «ξ α φ ν ι κ ὸ σ υ ν α ἰ σ θ η μ α θ ρ ι ἄ μ θ ο υ».

Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ χαρὰ ἐπιδιώκουν νὰ ἱκανοποιήσουν καὶ τὰ λαϊκὰ παραμύθια, γι' αὐτὸ καὶ τελειώνουν πάντα μὲ τούτη τὴ χαρακτηριστικὴ φράση: «...Κι ἔζησαν καλὰ κι ἐμεῖς καλύτερα».

Ἀλλὰ καὶ γενικὰ τὰ εὐθύμα τραγούδια, τὰ εὐθύμα παραμύθια, οἱ κωμωδίες, τραβοῦν καὶ διασκεδάζουν ἀφάνταστα τὰ παιδιά. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ἔχε παρατηρήσει, λέγοντας: «Ἰδέα τὰ χαρὰν ἐργαζόμενα».

δ) Ν' ἀποφεύγει τίς ἰσχυρὲς συγκλονιστικὲς συγκινήσεις, γιατί ὄχι μόνον φέρνουν μιὰ πρῶμη ἀναστάτωση στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ τσακίζουν ψυχικά, τὸ ταλανίζουν, τὸ ἐξουθενώνουν. Τοῦ δημιουργοῦν βαθιὰ ψυχικὰ τραύματα, αἰσθήματα ἀγωνίας κι ἐφιαλτικὰ ὄνειρα. Τὸ πραγματικὸ παιδικὸ λογοτέχνημα πρέπει νὰ κρατιέται σ' ἕναν τόνο ἥπιο, σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα αἰσιοδοξίας καὶ γαλήνης, αἴθρια κι ὀλοφώτεινη.

ε) Νὰ ἔναι ἀπλό, παραστατικόν, ἐποπτικόν. Τὸ θέμα τῆς

απλότητας παίρνει ἐδῶ μιὰ ξεχωριστὴ σημασία. Δυστυχῶς ὁ πολιτισμὸς κι ἡ λόγια παράδοση στὴ μακροαίωνα διαδρομὴ τους ἔχουν δώσει στὶς λέξεις ἓνα περιεχόμενο συχνὰ περίπλοκο, ἀφηρημένο κι ἀπλησίαστο γιὰ τὰ παιδιά. Κι αὐτὸ γιὰ τὰ παιδιά, εἴτε παιδιά ἀγρίων εἴτε παιδιά πολιτισμένων εἶναι, ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν παράδοση κι ἀρχίζουν πάντα ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὁ Λυκὸς λέει πάνω σ' αὐτό: «Παρ' ὅλη τὴν κληρονομικότητα, παρ' ὅλο τὸ παράδειγμα τῶν ὀρίμων κι ἀκόμα παρ' ὅλες τὶς σαφέστατες ὁδηγίες τῶν τελευταίων, καθέννας ἀπ' τοὺς συγχρόνους μας πολιτισμένους μικροὺς ξεκινᾷ ἀπ' τὴν ἀρχὴ στὴν τέχνη».

Ἀπλότητα, λοιπόν, στὴν ἔκφραση, ἀπλότητα στὶς εἰκόνες, τὰ αἰσθήματα, τὰ νοήματα, τὶς περιγραφές. Νὰ τί ζητᾷ ἓνα παιδικὸ λογοτέχνημα. Μοῦ ἔτυχε νὰ διαβάσω συχνὰ ὀρισμένα παιδικὰ ποιήματα, κυρίως νέων λογοτεχνῶν, ποὺ θέλουν νὰ γράψουν γιὰ τὸ παιδί καὶ ποὺ οὔτε ἡ κατάρτιση οὔτε τὸ ταλέντο τοὺς λείπει. Παρασυρμένοι ὅμως ἀπ' τὸ ρεῦμα τῆς σύγχρονης ποίησης, χρησιμοποιοῦν ἐκφραστικούς τρόπους ἐντελῶς ξένους πρὸς τὴν παιδικὴ ψυχὴ, συρρεαλιστικὲς ὑπερβατικὲς εἰκόνες κ.λ.π. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει πάντα νὰ μὴν ξεχνοῦμε τὰ ἐπιγραμματικὰ λόγια τοῦ Jean Jacotot, «Γὸ ἄριστο γιὰ τοὺς μεγάλους εἶναι μὴν εἶναι μέτριο γιὰ τὸ παιδί».

στ) Νὰ καλλιιεργεῖ στὰ παιδιά εὐγενικὰ αἰσθήματα καὶ νὰ δημιουργεῖ παρορμήσεις γιὰ πράξεις ἀνώτερες. Γιὰ τὴν τέχνη δὲν πρέπει νὰ ἔχει σὰν τελικὸ σκοπὸ τῆς μόνο νὰ διασκεδάσει, ἀλλὰ καὶ ν' ἀνεβάσει τὸν ἄνθρωπο ψηλότερα.

Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχει κάποιος σκόπελος, ποὺ ὁ ἐπιδέξιός χειριστῆς τοῦ παιδικοῦ λόγου πρέπει ν' ἀποφεύγει. Τὸ ποίημα, τὸ παραμῦθι, τὸ διήγημα, τὸ θεατρικὸ ἔργο, ποὺ ἀπευθύνονται στὰ παιδιά, πρέπει νὰ διδάσκουν, χωρὶς νὰ μεταβάλλονται σὲ χρηστομάθεια ἢ κατήχηση. Τὸ ἠθικὸ συμπέρασμα πρέπει νὰ βγαίνει μόνο του ἀπ' τὴν ἴδια τὴν ἐξέλιξη τοῦ μύθου.

ζ) Ν' ἀνταποκρίνεται, τέλος, στὴ βαθμίδα ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνάπτυξης τοῦ παιδιοῦ κι ὄχι νὰ ἰσοπεδώνει τὶς διαφορὲς ἡλικίες. Κι αὐτὸ φυσικά, σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει μιὰ καὶ μόνη παιδικὴ λογοτεχνία ἀλλὰ τόσες ὅσες εἶναι κι οἱ βαθμίδες, ποὺ περνᾷ στὴν ἐξέλιξή του τὸ παιδί.

Ἡ Ψυχολογία μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ βαθμίδες αὐτὲς εἶναι 4:

Ἡ πρώτη βαθμίδα περιλαμβάνει τὰ παιδιά ἡλικίας 0 — 3 ἐτῶν. Ἀλλὰ γιὰ τὴν βαθμίδα αὐτὴ δὲ μπορεῖ νὰ γίνει ἐδῶ λόγος.

Στὴ δεύτερη βαθμίδα ἀνήκουν τὰ παιδιά ἡλικίας 3 — 6 ἐτῶν. Εἶναι ἡ βαθμίδα, κατὰ τὴν ὁποία τὸ παιδί δίνει ψυχὴ στὰ γύρω του ἀντικείμενα, ζώντας ἔτσι τὸν ἀνιμισμὸ τῶν πρωτογόνων, καὶ τὰ διαφέροντά του ἔχουν χαρακτῆρα ἐγωκεντρικό. Τραγούδια, παραμῦθια γιὰ τὰ ζῶα, γιὰ τὶς καθημερινὲς ἀπασχολήσεις καὶ τ' ἀντικείμενα καὶ πρόσωπα τοῦ ἀμέσου οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος, σὲ συσχετισμὸ πάντα μὲ τὰ ἐγωκεντρικά του διαφέροντα, νὰ ἡ ἀτμόσφαιρα, μέσα στὴν ὁποία πρέπει νὰ κινεῖται καὶ ἡ περιοχὴ ἀπ' τὴν ὁποία μπορεῖ ν' ἀντλεῖ τὶς ἐμπνεύσεις καὶ τὰ θέματά της ἢ λογοτεχνία, ποὺ ἀπευθύνεται στὴν ἡλικία αὐτὴ.

Ἡ τρίτη βαθμίδα περιλαμβάνει τὰ παιδιά ἡλικίας 6 — 10 ἐτῶν. Ἐδῶ ὁ ἐγωκεντρισμὸς ὑποχωρεῖ, ὅπως ὑποχωρεῖ κι ὁ ψυχισμὸς. Ἐμφανίζεται ἡ φαντασία, ἡ ἀδέσμευτη ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο καὶ τὰ διαφέροντα πλαταίνουν. Ἐδῶ ἔχει τὴν θέση τοῦ ὁ μύθος, τὸ ἐκτενέστερο παραμῦθι, ἡ σάτιρα τῶν ἐγωκεντρικῶν ἐλαττωμάτων, ἡ καλύτερη γνωριμία μὲ τὸν κόσμον τῆς εὐρύτερης πατρίδας.

Στὴν τέταρτη ἀνήκουν τὰ παιδιά ἡλικίας 10 — 14 ἐτῶν. Ἐδῶ ἡ φαντασία παίρνει γιὰ συνοδὸς τῆς τὴν παρατήρηση καὶ τὶς ἀνώτερες πνευματικὲς λειτουργίες (κρίση, ἀφαίρεση κ.λ.π.). Τὰ παιδιά γίνονται ὀριμότερα. Ἡ Ἱστορία καὶ ἡ Γεωγραφία δίνουν ἔξοχο ὕλικὸ γιὰ ἱστορικὲς διηγήσεις, περιπέτειες, περιγραφές,

ταξίδια σὲ ἄγνωστους τόπους κ.λ.π. Μαζὶ ξυπνᾷ τὸ διαφέρον γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης, τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα, γιὰ τὴ ζωὴ τῶν μεγάλων ἐξερευνητῶν, ἐφευρετῶν, πρωτεργατῶν τῆς ἐπιστήμης.

Περὶ ἅπ' τὴν ἡλικία αὐτὴ ἀρχίζει ἡ ἐφηβεία. Γιὰ τὰ διαφέροντα καὶ τὶς προτιμήσεις τῆς βρίσκει κανεὶς σπουδαῖες πληροφορίες στὸ περισπούδαστο ἔργο τοῦ Eduard Spranger «Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας».

Σχετικὰ μὲ τ' ἀναγνωστικὰ διαφέροντα τῶν παιδιῶν διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ ἔρευνα τοῦ Ἀλβέρτου Ρούμπφ. Σύμφωνα μ' αὐτὴ, οἱ προτιμήσεις τῶν παιδιῶν κατὰ ἡλικία κατανέμονται ποσοστιαῖα ἔτσι:

	9—10 ἐτῶν	10—12 ἐτ.	12—14 ἐτ.	14—16 ἐτ.
Παραμύθια	39%	16%	6,7%	1,6%
Εἰκονογραφημένα βιβλία	6,5%	2,8%	0,9%	1,1%
Ἱστορίες σὲ παλιὸ στυλ	28%	34%	27%	12%
Ἀγωνιστικὰ - ἐκδρομικὰ	0,38%	2,8%	10%	15%
Περιπετειώδη, ἐξωτικά - ἀγρίων	5,6%	16,8%	24,3%	33%
Ρομάντσα	0,2%	0,9%	3,2%	11,4%

Φυσικὰ ἐδῶ λείπει ἡ ἔρευνα γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ διαφέροντα τῶν παιδιῶν ἀπὸ 9 ἐτῶν καὶ κάτω. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ἡλικία αὐτὴ ἔγινε λόγος παραπάνω.

Ἐξ ἰδοῦμε ὅμως πῶς ἀναπτύχθηκε, ποιά θέση πήρε καὶ σὲ ποιὰν ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, πὺν ἀναφέραμε, ἀναποκρίθηκε ἡ παιδικὴ λογοτεχνία στὸν τόπο μας.

Καὶ πρῶτα γιὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὅπως μᾶς ἀναφέρει ὁ Πλάτων στὸς «Νόμους» του, ἡ πρώτη παιδικὴ ἡλικία στὴν ἀρχαία Ἀθήνα ἀναπτύσσονταν φυσικὰ μέσα στὴ θαλπωρὴ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας. Τὰ παιδιά ἔκαναν τὴ γνωριμία τους μὲ τὸν ἔντεχνο λόγο, ἀκούοντας ἀπ' τὸ στόμα τῆς μητέρας καὶ τῆς τροφοῦ τὰ πρῶτα γλυκὰ νανουρίσματα, τὰ πρῶτα τραγούδια. «Ἐκ νέων παίδων ἔτι ἐν γάλαξι τρεφόμενοι, τροφῶν τε ἤκουον καὶ μητέρων, οἷον ἐν ἐποδαῖς λεγομένων».

Ἀργότερα, ὅταν τὰ παιδιά ἔμπαιναν στὴ σχολικὴ ἡλικία, κι ἀφοῦ μάθαιναν τὸ ἀλφάβητο, ἔκαναν τὴ γνωριμία τους μὲ τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ἀρχίζοντας ἀπ' τὸν Ὅμηρο. Ἀλλὰ ἄς μὴ νομιστεῖ, πῶς δίνονταν ἀμέσως στὰ παιδιά τὰ κείμενα τῆς «Ἰλιάδας» καὶ τῆς «Ὀδύσσειας», πὺν ἀναφέρονται σὲ καταστάσεις συναισθηματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀνώτερες.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱεροδιάκονος Ἀριστόβουλος Ἀποστόλιος στὴν ἔκδοσή του τοῦ 1518 τῆς «Βατραχομουμαχίας», «Ὅμηρος παίδων βουλόμενος παιδεύεσθαι, βατραχομουμαχίαν συνετίθετο, ἵνα τῶν μαθημάτων ἀρχόμενοι, τούτων ἡδίων ἀκροῶνται καὶ μὴ τῶν παίδων ὄτα διακνέειν φιλοῦντων».

Τὸ καθαρὰ παιδικὸ αὐτὸ ἔπος, πὺν ἀπὸ πολλοὺς θεωρήθηκε σὰν παρωδία τῆς «Ἰλιάδας», εἶναι πραγματικὰ ἓνα ὠραιότατο ποίημα, γραμμένο σὲ τόνο εὐθυμο, στὸ μέτρο τῶν δυὸ ἄλλων ἐπῶν.

Τὸ ποίημα ἀρχίζει μὲ μιὰ ἐπίκληση τοῦ ποιητῆ στὶς μοῦσες τοῦ Ἐλικῶνα, νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ψάλῃ:

«Πῶς μῦες ἐν βατράχοισιν ἀριστεύσαντες ἔβησαν».

Ἡ διήγηση ἀρχίζει ψυχολογικότατα, ὅπως θάρχιζε κάθε παραμύθι:

«Μῦς ποτὲ διψαλέος...» δηλαδή. Κάποτε, μιὰ φορὰ κι ἓναν καιρὸ, ἓνας ποντικὸς διψασμένος..., πῆγε νὰ δροσιστεῖ σὲ μιὰ λίμνη. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μ' ἓνα

βάτραχο, τὸ Φουσκομάγουλο, τὸ βασιλιά τῶν βατράχων, πού τὸν κάλεσε νὰ κάνουν μιὰ βόλτα στὴ λίμνη. Ὁ ποντικός ἀνέβηκε στὴ ράχη του κι ὄλα πήγαιναν καλά, ὅταν ξάφνου παρουσιάζεται μπροστά τους μιὰ νεροφίδα. Ὁ βάτραχος, τρομαγμένος, βούτηξε στὰ βαθιά, γιὰ νὰ σωθεῖ, ἀφήνοντας τὸν ποντικό, πού, μὴ ξέροντας κολύμπι, πνίγηκε. Αὐτὸ ἦταν ἀφορμὴ νὰ κηρυχτεῖ πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς βατράχους καὶ τοὺς ποντικούς. Στὸν πόλεμο αὐτὸ οἱ ποντικοί, σὰν περισσότερο ἐμπειροπόλεμοι καὶ καλύτερα ἐξοπλισμένοι, νικοῦσαν κι ἀφάνιζαν τοὺς βατράχους. Οἱ θεοὶ τοὺς λυπήθηκαν κι ἔστειλαν ἐπικουρία στοὺς βατράχους τὶς καραβίδες. Αὐτὲς μὲ τὶς δαγκάνες τους ἔκοβαν τὶς οὐρὲς τῶν ποντικῶν, ὥσπου τοὺς ἀνάγκασαν νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμο καὶ ν' ἀποσυρθοῦν.

Αὐτὴ μὲ λίγα λόγια εἶναι ἡ ὑπόθεση τοῦ μύθου, πού φέρνει τὸ γέλιο καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἡρώων του. Φουσκομάγουλος, Ψιχουλαρπάχτης, Πιατογλείφτης κ.ἄ.

Παράλληλα τὰ παιδιά διάβαζαν καὶ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου. Ἦταν, μαζί μὲ τὴ «Βατραχομυομαχία», τὰ πρῶτα λογοτεχνικὰ κείμενα, πού γνώριζαν τὰ παιδιά στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Τὸ ὅτι μαζί μὲ τὴ «Βατραχομυομαχία» διδάσκονταν κι οἱ μύθοι τοῦ Αἰσώπου τὸ βλέπουμε στοὺς «Ὀρνιθες» τοῦ Ἀριστοφάνη. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο τὸν τελείως ἀγράμματο, τὸν ἀστοιχείωτο, ἔλεγαν, ὅτι «Οὐδ' Αἰσώπον πεπάτηκε» (δὲν ξέρει, δὲν ἔμαθε οὔτε τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου).

Πάντως οἱ μύθοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ὄλοι κατάλληλοι γιὰ παιδιά. Γιὰ δυὸ λόγους:

α) Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀναφέρονται σὲ καταστάσεις καὶ ἠθικοκοινωνικὲς σχέσεις, πού τὸ παιδί ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβει καὶ νὰ κατανοήσει.

β) Καταλήγουν σχεδὸν ὄλοι τους σ' ἓνα διδακτικὸ ἐπιμύθιο. Κι ἐνῶ, ὅπως λέει ὁ Δούθηρος, «δὲν ξέρει κανένα ἄλλο βιβλίον, ἐκτὸς ἀπ' τὴν Ἁγία Γραφή, πού νὰ ἔχει τόσο μεγάλη ἠθοπλαστικὴ δύναμη ὅσο οἱ μύθοι» κι ἐνῶ οἱ ἀρχαῖοι «τὸν μῦθον ἀξιοῦσι τοῖς νέοις προσάγειν, ὅτι τὰς ψυχὰς αὐτῶν πρὸς τὸ βέλτιον ρυθμίζει δύνανται», ὅμως τὸ διδακτικὸ ἐπιθύμιο στὸ τέλος θαμπώνει, ἂν δὲν καταστρέφει, τὴν ὠραία ἐντύπωση καὶ γοητεία τοῦ μύθου. Αὐτὸς εἶν' ὁ λόγος πού, ὅπως παρατηροῦν πολλοί, δὲν ἀρέσουν καὶ τόσο στὰ παιδιά κι οἱ μύθοι τοῦ Λαφονταίν, μὲ τὴ βαθιὰ τους φιλοσοφικότητα.

Μαζὶ μ' αὐτά, μαζί μὲ «Ἰλιάδα» καὶ τὴν «Ὀδύσεια», ἄκουγαν τὰ παιδιά κι ἄλλα παραμύθια ἀπ' τὶς γιαγιάδες καὶ τὶς παραμάνες τους. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων εἶχε ἐξεγερθεῖ ἐναντίον αὐτῶν τῶν χωρὶς καμιά μορφωτικὴ ἀξία παραμυθιῶν, πού τὰ ἔλεγε «γ ρ α ὦ ν ὕ θ λ ο υ ς» (φλυαρίες, μωρολογίες), κι ἀξιοῦσε, ὅπως κι ὁ Ἀριστοτέλης, ν' ἀσκεῖ ἡ πολιτεία αὐστηρὸ ἔλεγχον καὶ νὰ μὴν ἀφήνει νὰ λέγονται στὰ παιδιά διηγήσεις ἀκατάλληλες.

Ἀλλὰ καὶ φημισμένοι ποιητὲς δοκίμαζαν κάπου - κάπου τὴ γραφίδα τους, γράφοντας τραγούδια γιὰ παιδιά, ὅπως ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὸ τραγικὸ του τέλος ποιητὴς Ἴβυκος, πού εἶχε συνθέσει τοὺς «Παιδείους ὕμνους» κι ὅπως ἀκόμα ὁ γλαφυρότατος Ἀνακρέων. Δίνομε ἐδῶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τρία ποιήματα τοῦ τελευταίου:

ΕΙΣ ΤΕΤΤΙΓΑ

Μακαρίζομέν σε, τέττιξ,
ὅτε δεινδρέων ἐπ' ἄκρων
ὀλίγην δρόσον πεπωκῶς
βασιλεὺς ὅπως αἰδεῖς·
σὰ γὰρ ἐστὶ κείνα πάντα
ὅποσα βλέπεις ἐν ἀγροῖς
ὅποσα τρέφουσιν ὕλαι·
σὺ δὲ φαίνεται γεωργῶν

ἀπὸ μηδένα τι βλάπτων
σὺ δὲ τίμιος βροτοῖσιν
θέρεος γλυκὺς προφήτης.
Φιλέουσι μὲν σε Μοῦσαι
φιλέει δὲ Φοῖβος αὐτὸς
λιγυρὴν δ' ἔδωκεν οἴμην.
Τὸ δὲ γῆρας οὐ σὲ τείρει
σοφέ, γηγενῆς, φίλυμνε
ἀπαθῆς δ' ἀναιμόσαρκε
σχεδὸν εἰ θεοῖς ὅμοιος...

ΕΙΣ ΤΟ ΕΑΡ

Ἴδε πῶς ἔαρος φανέντος
χάριτες ρόδα βρύουσι
ἴδε πῶς κύμα θαλάσσης
ἀπαλύνεται γαλήνῃ
Ἴδε πῶς νῆσσα κολυμβᾷ
ἴδε πῶς γέρανός ὀδεύει.
Ζαφελῶς δ' ἔλαμψε Τίταν
νεφελῶν σκιαὶ κλονοῦνται
τὰ βροτῶν δ' ἔλαμψεν ἔργα
καρποῖσι γαῖα προκύπτει.
Βρομίου στέφεται νᾶμα
κατὰ φύλλον, κατὰ κλῶνα
καθελῶν ἦνθησε καρπός...

ΕΙΣ ΕΑΡ

Τὶ καλὸν ἐστὶ βαδίσειν
ὄπου λειμῶνες κομῶσιν
ὄπου λεπτὴν, ἠδυτάτην
ἀναπνεῖ Ζέφυρος αὔρην
κλῆμα τὸ Βάκχειον ἰδεῖν
χὺπὸ τὰ πέταλα δύναι...

Πέρα ἀπ' αὐτὰ ἡ παιδικὴ μούσα δημιουργοῦσε μόνη τῆς τὰ τραγούδια, ποὺ γέμιζαν χαρὰ τὴν παιδικὴ ψυχὴ καὶ ποὺ ἀναφέρονταν ἄλλα σὲ παιγνίδια κι ἄλλα τραγουδιοῦνταν σὲ διάφορες γιορτὲς κι ἦταν ὅπως τὰ σημερινὰ κάλαντα. Ἐνα τέτοιο τραγούδι τραγουδοῦσαν τὰ παιδιά τῆς Ρόδου στὴ γιορτὴ, ποὺ γινόταν τὴν ἀνοιξὴ καὶ λεγόταν «Χελιδονίσματα» καὶ κατὰ τὴν ὁποία πανηγυριζόταν ὁ ἔρχομός τῶν χελιδονιῶν καὶ τῆς γλυκιάς ἀνοιξῆς:

«Ἦλθ' ἦλθε χελιδῶν
καλὰς ὄρας ἄγουσα
καλοὺς ἐνιαυτοὺς
ἐπὶ γαστέρα λευκὰ
ἐπὶ νῶτα μέλαινα.
Μικρὰ μὲν ἔστι
ραδίως μὲν οἴσομες.